

СТИЛІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ ПРОЕКЦІЇ

Л.Л. Шевченко, канд. філол. наук

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ СВЯТОГО ПИСЬМА НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТЛІ

У статті йдеться про причини появи та особливості перекладів Біблії українською мовою.

This article deals with the matters of rise and peculiarities of the Bible translations into Ukrainian.

Спроби перекладу Святого Письма на народну мову починаються тоді, коли старослов'янська мова в X-XI століттях стала конфесійною мовою східних слов'ян – церковнослов'янською. В українських перекладах, переписах церковних книг, з XI ст. починаючи, таких як Остромирове Євангеліє (1056 р.), Слово про Закон і благодать митрополита Іларіона, Галицьке Євангеліє (1144 р.), Мстиславове Євангеліє (1115 – 17 рр.), Христінопільський Апостол, Полікарпове Євангеліє (1307 р.), Кам'яно-Струмилівське Євангеліє (1411 р.), Ісидорів Служебник та ін., зустрічаються елементи народної мови. Вони наростають у кожному столітті як вияв потреби вживати народну мову в Святому Письмі. Переписувачі чи автори церковних книг відчували необхідність наблизити богослужбову мову до розуміння народу, хоч церква офіційно намагалася дотримуватися в служінні церковнослов'янської мови.

Переклади канонічних текстів українською мовою з'явилися лише з XV ст. Вони були індивідуальними намаганнями зробити доступними розуміння релігійних текстів широким масам населення. Крім внутрішніх стимулів у творців цих перекладів – наблизити слово Боже в зрозумілій формі до свого найближчого довкілля, – важливими були й зовнішні чинники: зразки чеських і польських перекладів Святого Письма (протестантські) із додаваними коментарями. Ці переклади з'явилися завдяки Реформації – релігійного руху з метою розвінчання зловживань римсько-католицької церкви і ознайомлення із Божим Словом широким мас

людей. В усіх куточках Європи, де проросли зерна Реформації, почалася робота над перекладами Біблії місцевими мовами та діалектами – хоча часто ця робота зустрічала великий спротив. Основна "філологічна" ідея цих рухів – читання Святого Письма народними мовами – спочатку не викликала у православних слов'ян такого інтересу, як у католиків. Під час зародження перших релігійних рухів у Європі освічені українці без труднощів розуміли церковнослов'янську мову, хоча уже в той час вона відчувалася як нерідна за походженням, яка має в собі велику кількість не вживаних в Україні, штучно створених і малозрозумілих застарілих слів та граматичних конструкцій. Через це уже в XV ст. ідеї протестантизму знайшли в Україні благодатний ґрунт, оскільки розуміння церковнослов'янської мови було до того часу вже дуже ускладнено. І. Огієнко підкреслював, що вже задовго до Реформації Україна знала ідею Святого Письма живою мовою, доказом чого він вважав, наприклад, "живі голоси" в рукописах XV ст. Однак лише Реформація не тільки чітко сформулювала ідею перекладу Святого Письма народною мовою та вживання її в богослужінні, але й активно втілювала це в життя.

Так, у Німеччині сам Мартін Лютер в рекордні строки (з грудня 1521 по березень 1522 рр.) таємно у Вартбурзі, куди він був переправлений своїми друзями, переклав Новий Завіт німецькою мовою. У 1534 р. німецькою мовою вийшла вся Біблія. Цей переклад був переглянутий і поправлений спеціальною комісією в 1883 р. і вважається основним для лютеранської церкви.

В Англії цю працю виконав оксфордський учений і священик У. Тайндейл. Через переслідування церковної влади йому довелося переселитися в Німеччину, де він відкоригував переклад Нового Завіту і переклав деякі книги Старого Завіту. Хоча У. Тайндейл за цю роботу був страчений, його працю продовжили інші, і в 1535 р. переклад був повністю завершений.

Перша надрукована чеська Біблія з'явилася в 1488 р. у Празі. Робота над більш точним і красивим перекладом почалася в 1577 р. і закінчилася в 1593 р. Цей переклад, від місця його надрукування в Кралиці в Моравії, називається "Кралицька Біблія".

Білоруський переклад був зроблений д-ром Ф. Скориною і виданий у Празі, частково – у Вільно в 1515-25 рр., але від цього перекладу збереглося тільки декілька книг.

Польський переклад, зроблений реформатами, був надрукований в Бересті в 1563 р. на засоби князя М. Радзівілла; підготовлений аріанами був надрукований в Несвіжі в 1572 р.; католицький переклад Я. Вуйка надрукований в Кракові у 1599 р.; виправлений протестантський переклад (яким користуються до цього часу) був надрукований в Данцігу (Гданську) в 1632 р.

Польські протестантські переклади поширювались в Україні й служили прикладом поваги до власної мови. За даними І. Огієнка, із середини XVI ст. в Україні з'являються переклади Святого Письма живою українською мовою, причому оригіналами цих перекладів звичайно служать протестантські переклади. Так, Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 рр. використало (але не дослівно) текст лютеранського Нового Завіту Секлюціана 1553 р. (перекладач користувався, крім церковнослов'янського, чеськими і польськими джерелами), Євангеліє В. Тяпинського (біля 1570 р.) – переклад соціанського Нового Завіту М. Чеховича 1577 р., Крехівський Апостол (біля 1560-х) – переклад із кальвінської Біблії 1563 р. У 1581 р. з'явилося Євангеліє В. Негалевського (четвероєвангеліє). Переклав він свій твір з польського перекладу М. Чеховича (1577 р.). У перекладі В. Негалевського майже немає слідів церковнослов'янської мови, проте відчувається вплив білоруської й польської мов у лексиці й синтаксисі. Так звана Острозька Біблія, видана на Волині (1581 р.), виявляє в своїй церковнослов'янщині впливи української народної мови.

Отже, у XVI ст. в Україні вже існувала ціла низка перекладів Святого Письма, звичайно, неповного, живою українською мовою. Це Євангелія (недільні і щоденні), а також учительні Євангелія, апостоли, акафісти і т. ін.

Значне місце серед цих перекладів займали так звані учительні Євангелія, що містили пояснення тексту кожного розділу (глави) Євангелія. Служили вони для повчання широких мас і популяризації Святого Письма. В учительних Євангеліях, як рукописних, так і друкованих, нерідко зустрічаються переклади народною мовою уривків з книг новозавітних, а також старозавітних.

У XVI-XVIII століттях з'явився ряд учительних Євангелій, написаних народною мовою: "Учительне Євангеліє" 1568-69 рр., видане гетьманом Хоткевичем, "Данилівське Учительне Євангеліє" 1646 р. (Закарпаття), "Учительне Євангеліє" І. Капишовського

(Пряшівщина), С. Плав'янського 1668 р., П. Колочавського 1737 р. У 1619 р. К. Транквіліон-Ставровецький видав учительне Євангеліє, в якому подав різні переробки тексту, вставки в нього й повчання. Тут знаходимо теж численні елементи народної мови; він перероблював церковнослов'янську мову в дусі народної мови.

Проте лише XIX ст. приносить справді важливі результати в справі перекладу Святого Письма живою українською мовою, що йшло разом із пробудженням національної свідомості. Першим тут був галицький поет і письменник М. Шашкевич, що переклав Євангеліє Іоанна в 1842 р., але тяжка недуга, а потім і смерть у 1843 р. перервали його наміри, так що, крім Євангелія Іоанна, він зміг перекласти тільки частину Євангелія Матвія. Уривки з них опубліковано вперше тільки 1884 р., а повністю – 1912 р.

У першій половині XIX ст. деякі письменники в Східній Україні також думали про переклад Святого Письма українською мовою, але їх перекладацька праця обмежилась тільки фрагментами. Так Гр. Квітка-Основ'яненко переклав тільки вибрані частини Біблії, а М. Максимович "Псалмы переложенные на малорусское наречие". Систематична ж праця над перекладом Біблії почалася аж у другій половині XIX ст.

Перший повний переклад чотирьох Євангелій та Діань апостолів виконав П. Морачевський у 1860-1862 рр. Він був педагогом родом із Чернігівщини, працював у Сумах, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Ніжині (інспектор лицею кн. Безбородька протягом 1849-1859 рр.) і тому був обізнаний із народним мовленням різних регіонів України. Усі чотири Євангелія були надруковані лише в 1907-1911 рр. мовами церковнослов'янською і паралельно з нею українською. Після революції 1917 р. у час відродження Української Автокефальної Православної Церкви Всеукраїнська Православна Церковна Рада в Києві схвалила переклад П. Морачевського для вжитку в церковних відправах.

Переклад П. Морачевського (без паралельного церковнослов'янського тексту) передруковано в 1921 р. Він справив помітний вплив на подальших перекладачів Нового Завіту – Я. Левицького (1921 р.) та М. Кравчука (1937 р.), співробітників варшавського Українського наукового інституту, що 1939 р. опублікували на престольне Святе Євангеліє (передруковане 1948 р. у Вінніпезі, 1966 р. – у Бавид-Бруку), І. Огієнка та ін.

У Східній Україні П. Куліш піднявся до перекладу всієї Біблії. Перекладав частинами, починаючи з 1864 р. У роботі йому допомагав богослов І. Пулюй, а після смерті П. Куліша його працю закінчував І. Нечуй-Левицький. У 1903 р. накладом Англійського Біблійного Товариства з'явився український переклад усієї Біблії за оригінальними текстами. Заслугою Кулішевої Біблії є те, що вона являє собою перший повний переклад Старого та Нового Завітів новою українською літературною мовою. Другий повний переклад Біблії здійснив у 20-30-х роках ХХ ст. професор І. Огієнко (митрополит Іларіон); його було видано в 1962 р. Це найбільш вживаний сьогодні переклад Біблії. Трохи пізніше вийшла друком так звана Римська Біблія – переклад І. Хоменка – під назвою "Святе Письмо", яка була надрукована у Римі у 1963 р.

Отже, робота над українськими перекладами Біблії, особливо Нового Завіту, відбувалася в постійному зв'язку з відтворенням цих текстів іншими слов'янськими і германськими мовами. Помітним поштовхом цьому послужили ідеї Реформації, тобто наближення Святого Письма до розуміння простого народу. Це був процес, що поширювався у всій північній і північно-східній Європі.

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

ОБРАЗНЕ СЛОВО КИСВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА: ГЕНЕЗА І СЕМАНТИКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ АТРИБУЦІЇ

Система образних засобів пам'ятки давнього українського письменства розглядається як синкретична, рухлива функціонально і полі варіантна щодо виразових можливостей.

The system of figurative means of a monument of the ancient Ukrainian writing is examined as a syncretic, functionally mobile and polyalternative in aspect of expressional opportunities.

Раннє українське середньовіччя є спраглим пошуком і світлим втіленням софійності. Християнське світобачення і одночасно зверненість до візантійської канонічної традиції у змалюванні духовних змагань людини, відтворення сакрального в